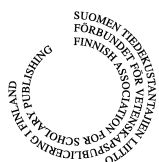

Toim. Kimmo Nuotio – Esko Yli-Hemminki

Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus

Suomen tiedekustantajien liitto
on tukenut kirjan julkaisua
Kopioisto-apurahalla.

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN 1458-0446 (painettu)

ISSN 2954-1832 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-951-855-694-0 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-951-855-695-7 (PDF)

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2023

Ari-Matti Nuutila ja rikosoikeuden yleisten oppien tutkimuksen uudistuminen

1 ALUKSI

Tarkastelen tässä artikkelissa Ari-Matti Nuutilan uraa rikosoikeustieteen uudistajana Suomessa. Samalla on tilaisuus esittää havaintoja ja tulkintoja rikosoikeustieteen ja erityisesti rikosoikeuden yleisten oppien kehityksestä Nuutilan aktiiviuran jälkeisinä vuosina. Nuutilan ura osui kotimaisen rikosoikeuden moninkertaiseen murrosvaiheeseen, johon oli tarve reagoida rikosoikeusteoreettisen tutkimuksen tasoa kohottamalla ja määrää lisäämällä. Artikkelissa arvioidaan tätä kokonaisuutta.

Ari-Matti Nuutilan tieteellinen ura oli kotimaisessa katsannossa poikkeuksellinen niin rikosoikeuden alalla kuin laajemmin. Tuskin koskaan aikaisemmin on yksittäinen tutkija Suomen oikeustieteessä päässyt vaikuttamaan niin paljon niin moniin asioihin, ja vielä niin vähässä ajassa. Hänen toiminnassaan yhdistyvät tieteellinen ja tieteensisäinen vaikuttavuus – oman tieteenalan uusiutuminen ja kehittyminen – yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen, mikä puolestaan toteutui monin eri tavoin, kuten jäljempänä osoitetaan.

Ari-Matti Nuutila, nuori tutkija Turun yliopistosta, ilmestyi Porthaniaan professori Raimo Lahden ovelle vuosien 1987–1988 tienoilla. Hän oli kuullut, että rikosoikeuden tutkijoiden piirissä oli virinnyt seminaari-toimintaa, ja hän pyysi päästä mukaan.¹ Tähän hyvin väljästi organisoituneeseen ryhmään kuului vaihtelevasti henkilöitä, mutta ainakin Raimo Lahden ohella Kjell Sevón, Markus Wahlberg, Anja Hannuniemi, Dan Frände, Jaakko Jonkka, Kimmo Nuotio ja Tapio Lappi-Seppälä kuuluivat näihin hahmoihin. Hiukan myöhemmin niihin liittyi Jussi Matikala. Ari-Matti oli itseoikeutettu tähti, jolla oli aina ideoita ja joka oli

¹ Tätä on kuvannut Raimo Lahti itse kirjoituksessaan Rikosoikeustiede ja rikosoikeuden yleiset opit – kehityssuuntia 1960-luvulta 2010-luvulle, s. 53–68 teoksessa Raimo Lahti (toim.), Rikosoikeuden muutos 1960-luvulta 2010-luvulle. Pekka Koskisen (1943–2011) muistojulkaisu. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2013, s. 58.

jo siinä vaiheessa huomattavan lukenut ja monesta kiinnostunut. Hän ei laittanut kynttiläänsä vakan alle, mutta silti hän ei ollut myöskään ylimielinen.

Tuohon aikaan toimi muitakin lukupiirejä, kuten Kaarlo Tuorin vetämä Weber-piiri, joka muuttui sittemmin Habermas-piiriksi. Nuutila oli senkin toiminnassa ainakin jonkin verran mukana.

Ari-Matin ote oli alusta alkaen määrätietoinen. Hänen työskentelynsä esimerkiksi Kantin filosofian parissa avasi hänelle näkymiä rikosoikeudellisen syyllisyyskäsitteksen kehitykseen, mistä syntyi lyhyessä ajassa kelpo kirjanakin vuonna 1991 julkaistu lisensiaatintutkimus *Syyllisyydestä vastuullisuuteen*.²

On hyvä muistaa, että Ari-Matin tullessa kuvioihin rikosoikeuden tutkijoiden työskentely oli jollakin tapaa pienipiirteistä. 1970-luvulla oli ollut joitakin yhteisiä alan tutkijoiden seminaareja ja Uppsala-yhteistyötä oli viritelty. Sen jälkeen oli yhteisöllisyys vähentynyt. Kenties kilpailu professoureista oli vähentänyt senioritutkijoiden halua ja kykyä yhteistyöhön, ja varmaankin tavanomaiset yliopistolliset kiireet olivat vieneet vanhemmaa polvea mukanaan.

Oli luonnollista, ettei esimerkiksi Eero Backmanin 1970-luvulla esitelmän marxilaisvaikutteisen yhteiskuntatieteellisen rikosoikeusnäemyksen olennaisiin tehtäviin kuulunut lainopin kehittäminen. Eero Backman tutki väitöskirjassaan 1800-luvulla vaikuttanutta rikosoikeusajattelua ja rikoslain syntyaikoina käytyjä poliittisia kiistoja.³ Lähimpänä rikoslain perusteita yleisten oppien tasoisesti luotaavaa tutkimusta edusti Pekka Koskisen konkurrenssiopillinen väitöskirja.⁴ Raimo Lahden monumentaalisessa toimenpiteistä luopumisesta koskeneessa väitöskirjassa sivutaan joiltakin osin rikosoikeuden yleisten oppien kysymyksiä, mutta tutkimus on sittenkin pikemmin empiirisen oikeussosiologinen ja monitieteinen.⁵

² Ari-Matti Nuutila, *Syyllisyydestä vastuullisuuteen? Syyllisyysteoreettinen tutkimus*. Turun yliopisto 1991.

³ Eero Backman, *Rikoslaki ja yhteiskunta I. Teoreettinen erittely rikosoikeuden tieteenkäsitteistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalien, uskonnon ja rikoslain suhteisiin Suomessa vuosina 1894–1917*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1976, ks. erityisesti 1. luvun pohdintoja oikeustieteen kohteesta, tehtävistä ja metodologiasta.

⁴ Pekka Koskinen, *Yksitekoisesta rikosten yhtymisestä erityisesti silmällä pitäen ideaali- ja reaalikonkurrenssin erottelua. Rikosoikeudellinen tutkimus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1973.

⁵ Raimo Lahti, *Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä erityisesti silmällä pitäen tuomitsematta jättämistä*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1974.

Terttu Utraiasen väitöskirjassa on runsaasti materiaalia rikoskäsitteestä eri oikeusjärjestelmissä, mutta kovin suoraan ei sekään palvellut kotimaisen rikoslainopin uudistumista.⁶ Per Ole Träskman puolestaan tutki Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa⁷, ja hänen asiantuntemuksensa alaan kuului alusta alkaen myös rikosprosessioikeus. Martti Majanen väitteli yksityishenkilön oikeudesta voimakeinojen käyttöön.⁸

Valovoimainen Inkeri Anttila oli monessa mukana, mutta hänen kiinnostuksen kohteensa olivat jo asteittain erkaantuneet perinteisestä rikoslainopista laajempiin kriminaalipoliittisiin kysymyksiin.

Assistentuureissakaan ei välttämättä tehty ihan uusinta uutta yleisten oppien alueelta. Harri Palmén laati vuonna 1978 laadukkaan lisensiaatin-tutkimuksen laiminlyöntirikoksista⁹, mutta muut kiireet veivät hänen aikansa eikä tie jatkunut väitökseen saakka. Tuohon aikaan ei yksinkertaisesti odotettu mitään ihmeitä nuorilta tutkijoita. Assistentin virat olivat viisivuotisia, ja kun viisi vuotta oli kulunut, saattoi ilman suurempia kysymyksiä saada toisen viisivuotiskauden.

1980-luvun toisella puoliskolla tutkimuksellinen kiinnostus alkoi viriä uudelleen nuoremman sukupolven parissa. Raimo Lahden ja Pekka Koskisen luennot varmasti saivat opiskelijoita kiinnostumaan näistä kysymyksistä. Jo 1980-luvun puolivälissä Ari Hirvonen ja Panu Minkkinen olivat avanneet näkökulmia kriittiseen kriminologiaan ja rikosoikeuskriittikkiin, mutta nyt kiinnostuttiin myös oikeudellisemmista aiheista.

Nuoria tutkijoita alkoi kertyä, ja he saivat voimaa toisistaan. Tapio Lappi-Seppälän ja Dan Fränden väitökset olivat kohokohtia ja kannusivat asettamaan riman korkealle.¹⁰ Vastaavaa teoreettisen oikeustieteellisen kiinnostuksen voimistumista oli nähty laajemminkin, esimerkiksi Markku Helinin ja Juha Pöyhösen (sittemmin Karhu) väitöskirjojen

⁶ Terttu Utraiainen, *Syyllisyys muuttuvana käsitteenä. Historiallis-dogmaattinen ja vertaileva tutkimus syyllisyyskäsitteestä rikoksen rakenteen osana*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1984.

⁷ Per Ole Träskman, *Straffrättsliga åtgärder vid brott med främmande inslag I. Juridiska föreningen i Finland* 1977.

⁸ Martti Majanen, *Yksilön oikeudesta voimakeinojen käyttöön*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1979.

⁹ Harri Palmén, *Laiminlyöntirikoksista. Tutkimus erityisen toimintavollisuuden merkityksestä laiminlyönnin rankaisemisessa*. Helsingin yliopisto 1978.

¹⁰ Tapio Lappi-Seppälä, *Rangaistuksen määrittämisestä I. Teoria ja yleinen osa*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987; Dan Frände, *Den straffrättsliga legalitetsprincipen*. Juridiska föreningen i Finland 1989.

myötä. Murikan isossa konferenssissa oli ollut mahdollisuus nähdä suuria nimiä Jürgen Habermasista Robert Alexyyn. Martti Koskenniemen väitöskirja kansainvälisen oikeuden teoriasta inspiroi monia.¹¹

Rikosoikeuden tutkimuksen puolella Raimo Lahti oli keskeinen kokoa-va voima siinä mielessä, että hänellä oli hyvät kontaktit ulkomaille ja hänen kutsumanaan esimerkiksi eturivin saksalaisia rikosoikeuden tutkijoita, kuten Klaus Tiedemann, Claus Roxin, Hans-Heinrich Jescheck ja Thomas Weigend sekä niin sanotun Frankfurtin kriittisen koulukunnan edustajista Winfried Hassemer, Klaus Lüderssen ja Wolfgang Naucke, saatiin Suomeen vierailulle.¹²

Vuonna 1990 järjestettiin Helsingissä merkittävä kansainvälinen kollokvio rikosoikeuden satavuotisjuhlan kunniaksi, ja siinä yhteydessä usea kansainvälisesti merkittävä alan tutkija myös kommentoi rikoslakiprojektista valmistuneita ensimmäisiä luonnoksia rikoslain yleisen osan yleisiä oppeja koskeviksi uusiksi säännöksiksi.¹³

Pöytä oli katettu siihen, että rikosoikeuden yleisten oppien perusteita arvioitaisiin meilläkin uudestaan myös tutkimuksellisesti. Sellaista tutkimusta, jossa kotimainen oikeustila ja oikeusperinne suhteutettaisiin ajan uusimpiin virtauksiin, oli kuitenkin tehty hyvin niukasti. Alan oppikirjat olivat pahasti vanhentuneet, mihin opiskelijat törmäsivät tenttiessään 1960-luvulta olleita Brynolf Honkasalon oppikirjoja, jotka sisällöltään edustivat selvästi tätäkin varhempaa tieteen näkemystä.¹⁴ Myöskään erityisen osan rikostunnusmerkistöistä ei ollut ajantasaista esitystä, ja tämä puute korostui sen myötä, kun erityisen osan uudistustyö eteni ja uusia säännöksiä saatiin voimaan.

¹¹ Martti Koskenniemi, *From Apology to Utopia. The Structure of International Legal Argument*. Cambridge University Press 1989.

¹² Vierailuluentojen pohjalta julkaistiin myös artikkeleita, kuten Hans-Heinrich Jescheck, Uusi rikosoppi ja sen käytännön merkitys Saksan liittotasavallassa. *Suom. Harri Palmén. Lakimies* 1986, s. 468–484; Claus Roxin, Rikoslainopin kriminaalipoliittisesta merkityksestä. *Suom. Kimmo Nuotio. Lakimies* 1989, s. 319–340; Winfried Hassemer, Symbolinen rikosoikeus ja oikeushyvien suojelu. *Suom. Kimmo Nuotio. Oikeus* 1989, s. 388–400; Wolfgang Naucke, Aukot rikosoikeuden yleisessä osassa. *Suom. Harri Vento. Lakimies* 7/1991, s. 981–994; Klaus Tiedemann, Taloudelliset rikokset. *Suom. Ilkka Rautio. Lakimies* 1986, s. 189–207; Thomas Weigend, Uusklassismi vai rehabilitaatio? Uusia suuntauksia nuorisorikosoikeudessa. *Suom. Ari Hirvonen. Lakimies* 5/1992, s. 731–743.

¹³ Raimo Lahti – Kimmo Nuotio, *Criminal Law Theory in Transition – Strafrechtstheorie im Umbruch*. Finnish Lawyers' Publishing 1992.

¹⁴ Brynolf Honkasalo, *Suomen rikosoikeus. Yleiset opit. Ensimmäinen osa*. Toinen painos. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1965. Brynolf Honkasalo, *Suomen rikosoikeus. Yleiset opit. Toinen osa*. Toinen painos. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1967.

2 MISTÄ AINEKSET UUTEEN ALKUUN?

Brynolf Honkasalon tuotannossa oli rinnan saksalaisia ja pohjoismaisia vaikutteita. Miltä pohjalta uutta kotimaista rikosoikeusteoriaa olisi sitten ajateltava? Riittääkö täysi pragmaattisuus, jossa vältetään kaikin tavoin erilaiset teoreettiset rikoslainopilliset sitoumukset, vai tulisiko näitä näkemyksiä päivittää? Yhteys saksalaiseen keskusteluun oli ohentunut, joskin edellä mainittujen vierailujen myötä kiinnostus siihen uudelleen virisi.

Pohjoismaisesta keskustelusta erityisesti Nils Jareborgin tuotanto muodosti yhden keskeisen viittauspisteen. Jareborg oli itse uudistanut ruotsalaista tapaa jäsentää rikosvastuun perusteita hakemalla vaikutteita erityisesti analyyttisestä filosofiasta ja teon teoriasta, mihin hänen tahallisuuden käsitteeseen keskittynyt väitöskirjansa antoi luontevan mahdollisuuden.¹⁵ Tahallisuus olisi jotakin muuta kuin tahdon ilmentämistä, sillä perinteisissä opeissa ajauduttiin helposti metafysiikkaan ja oletamaan olioita, joiden olemassaolosta ei voitu tietää. Analyyttisessä filosofiassa oli kielellisen käänteen jälkeen pohdittu paljon tämäntyyppisiä kysymyksiä. Jareborgin välityksellä saatiin kosketus tällaiseen maailmaan, mutta kotimaisessa rikosoikeustieteessä ei kuitenkaan laajemmin lähdetty tälle tielle.

Ruotsi on tietysti suuri maa, ja oppineitakin siellä on enemmän kuin Suomessa. Silti Jareborgin panos ruotsalaisen rikosoikeustieteen uudistamisessa on ollut merkittävä. Hän julkaisi 1970-luvulla useita merkittäviä teoreettisia tutkimuksia rikosvastuun ja arvoteorian kysymyksistä ja myös keskeiset rikosoikeudellisen huolimattomuuden analyysin havainnot hän teki jo 1970-luvulla. 1980-luvun alussa Jareborg oli jo valmis laatimaan rikosoikeuden yleisten oppien oppikirjan, jota tutkijat Suomessakin ahkerasti lukivat.¹⁶ Ilman vastaavaa teoreettista pohjaa Jareborgin kehitelmiä ei kuitenkaan koetettu Suomessa omaksua, joten ne jäivät pienen teoreettikopiirin harrastukseksi. Joka tapauksessa suomalaisille tutkijoille tämä kertoi siitä, että rikoslainopin teoriaa edelleen harrastettiin ja että olisi edelleen mahdollista jäsentää kansallista oikeutta teoreettisesti perustellun kehikon avulla.

Aineksia rakennuspuiksi oli Suomessa useanlaisia: oli perinteinen kotimainen rikoksen rakenneoppi, jota esimerkiksi Pekka Koskinen viljeli luennoillaan ja teksteissään, oli Nils Jareborgin jo mainittu analyyttisestä

¹⁵ Nils Jareborg, *Handling och uppsåt. En undersökning rörande doluslärans underlag*. Iustus Förlag 1969.

¹⁶ Nils Jareborg, *Brotten. Första häftet. Grundbegrepp, brott mot person*. Norstedts 1979.

filosofiasta vaikutteita saanut rikosoikeusteoria, oli Claus Roxinin hahmottelema kriminaalipoliittisesti suuntautuneen rikoslainopin malli, ja oli moniaineksinen edelliseen hankkeeseen ja vastaaviin yrityksiin nähden yhteiskuntatieteellisesti painottunut kriittinen teoria.

Vaikka ei voinut puhua mistään pattitilanteesta, selvästi elettiin odotavaa aikaa. Uutta ”honkasaloo” ehkä odotettiin, mutta syystä tai toisesta sitä ei vaan saatu.¹⁷ Pekka Koskinen oli julkaissut tärkeän artikkelin vaarantamisrikoksista¹⁸, ja hän oli ilmoittanut tutkivansa rikosoikeudellista tuottamusta, huolimattomuutta. Aihe olikin noussut esiin eri suunnilta. Nils Jareborg kehitti kahden lajin tuottamuksesta oman oppinsa, jossa päähuomion sai niin sanottu teon huolimattomuus.¹⁹ Samoihin aikoihin Claus Roxin kehitti oppia riskinkorotuksesta, jolla voitaisiin ratkaista se toisinaan hankala ongelma, milloin tuottamukselliseen menettelyyn voitaisiin liittää rikosvastuu toiminnasta aiheutuneesta seurauksesta.

3 ARI-MATTI NUUTILA OTTI HAASTEEN VASTAAN

Pekka Koskisen tutkimukset eivät ottaneet tulta, ja niin Nuutila ilmoitti laativansa väitöskirjan aiheesta. Sanoista tekoihin. Hän matkasi Saksan Freiburgiin rikosoikeuden Max Planck -instituuttiin ja vietti siellä (1992–1993) runsaan vuoden perehtyen niin tähän aihepiiriin kuin uudempaan rikosoikeusteoriaan laajemminkin, myös common law’n piirissä kehitelyihin teorioihin. Max Planck -instituutin erinomaiset kokoelmat antoivat tähän hyvän mahdollisuuden. Ari-Matti ei koskaan tehnyt vain yhtä asiaa kerralla, vaan hänellä oli kapasiteettia samaan aikaan perehtyä syvällisesti esimerkiksi englanninkielisiin teksteihin rikosoikeuden preventiovaikutuksista.²⁰

¹⁷ Pekka Koskinen mainitsi syyksi paitsi rimakauhun myös rikosoikeuden sisäiset syyt, kuten vireillä olleen lainuudistuksen. Pekka Koskinen, *Rikosoikeus*, s. 326–337 teoksessa Urpo Kangas (toim.), *Oikeustiede Suomessa 1900–2000*, s. 329–330.

¹⁸ Pekka Koskinen, *Vaarantamisesta rangaistusvastuun perustana*. Lakimies 1984, s. 1116–1141.

¹⁹ Ks. esim. Nils Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*. Iustus 1994. Tässä teoksessa teon huolimattomuudesta on tullut jo aivan olennainen rikosvastuuta kantava rakenne.

²⁰ Samana vuonna suomensimme Nuutilan kanssa yhdessä erään kohtalaisen tärkeän tulokinnan Saksan rikosoikeustieteen tilasta ja kehityksestä. Winfried Hassemer, *Rikosoikeustiede Saksan liittotasavallassa*. Suom. Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila. *Oikeustiede – Jurisprudentia* 1993, s. 5–54.

Juuri tuo aika oli laajemminkin kiinnostava. Vuonna 1992 ilmestyi mittava ja pitkään odotettu Claus Roxinin rikosoikeuden yleisten oppien oppikirjan ensimmäinen osa, joka jo itsessään ruokki rikosoikeustieteellistä keskustelua ja oli arvokas tiivistys saksalaisen rikoslainopin tilasta ja tilanteesta.²¹ Roxin oli luonnostellut näkemystään jo vähintään parinkymmenen vuoden ajan, mutta nyt saatiin lukea tarkemmin siitä, missä määrin hänen esittämänsä ajatukset kantaisivat rikosvastuun yleisten oppien laajemmassa kehikossa.

Samana vuonna ilmestyi myös Jürgen Habermasin oikeus- ja yhteiskuntateoreettinen pääteos Faktizität und Geltung, joka pureutui demokraattisen oikeusvaltion oikeuden kysymyksiin monia puhuttaneella tavalla.²² Hyvinvointivaltiollisen oikeuden tehtävät ja poliittiset juuret nostettiin esiin vahvemmin kuin mihin analyyttisen filosofian puolella oli totuttu. Niklas Luhmannin teos Das Recht der Gesellschaft ilmestyi vuonna 1993.²³ Esimerkiksi riskiyhteiskunnasta keskusteltiin yhteiskuntatieteen ohella jo oikeustieteessä.

Pian Saksasta palattuaan Ari-Matti sai, vuonna 1994, tilaisuuden ryhtyä hoitamaan Helsingin yliopiston Vaasassa annettavan koulutuksen rikos- ja prosessioikeuden apulaisprofessorin sijaisuutta. Tuossa tehtävässä hän viihtyi puolitoista vuotta, kunnes Turun yliopisto tarjosi hänelle vastaavaa tehtävää. Työläs matkatyökään ei hidastanut tutkimustyön etenemistä. Vuonna 1995 häneltä ilmestyi Rikosoikeuden ABC-kirja, joka oli Suomessa ensimmäinen uudenaikainen esitys rikosoikeuden yleisistä opeista suomen kielellä ja joka mursi taian siitä, että tällaista olisi mahdotonta tehdä.²⁴

Väitöskirja Rikosoikeudellisesta huolimattomuudesta valmistui jo seuraavana vuonna, 1996.²⁵ Siinä Nuutila hahmotteli ja jäsensi systemaattisesti kotimaisen rikosoikeudellista huolimattomuutta koskevan oikeuskäytännön ja sijoitti sen myös laajempaan asiayhteyteensä, myös yksilönoikeuksien vahvistumiseen perusoikeusuudistuksen myötä. Kaikesta välittyi huolellisuus ja taustojen tarkka tunteminen. Systematiikkasaa ja teoreettisissa vaikutteissa voi nähdä erityisesti Claus Roxinin oppien

²¹ Claus Roxin, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. C. H. Beck 1992.

²² Jürgen Habermas, Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats. Suhrkamp 1992.

²³ Niklas Luhmann, Das Recht der Gesellschaft. Suhrkamp 1993.

²⁴ Ari-Matti Nuutila, Rikosoikeuden ABC-kirja. Turun yliopisto 1995.

²⁵ Ari-Matti Nuutila, Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton Kustannus 1996.

vaikutusta, mutta Nuutila teki tämän käytännöllisellä tavalla, jossa välitettiin ylenmääräistä sitoutumista sellaisiin teoreettisiin kiistoihin, jotka eivät palvelleet käytännön ratkaisutoiminnan tarpeita.²⁶ Rikosoikeuden ABC-kirja oli samalla jalostunut täysimittaiseksi oppikirjaksi Rikoslain yleinen osa, joka ilmestyi 1997.²⁷

Ari-Matti Nuutila osallistui asiantuntijana rikoslakiprojektin työhön, ja arvattavasti ainakin rikosoikeudellista huolimattomuutta koskevista teksteistä näkyi myös hänen kädenjälkensä. Sen valmistelu oli muutenkin hyvissä käsissä, kun Tapio Lappi-Seppälä vastasi paljolti kirjoitustyöstä.

Näihin aikoihin syntyi myös ajatus, että tarvittaisiin rikoslain erityisen osan ajantasainen kommentaariteos. Korkeimman oikeuden presidentti Olavi Heinonen, entinen rikosoikeuden apulaisprofessori Turun yliopistosta, innostui ajatuksesta ja kokosi kirjoittajakunnan. WSOY hahmottelee konseptia, jossa kaikista keskeisimmistä oikeudenaloista saataisiin vastaavat esitykset. Rikosoikeus-teos oli näistä kiireisin ja se toteutettaisiin ensimmäisenä. Tiedontarvetta perusteli rikoslain erityisen osan sääntelyn merkityksen korostuminen merkittävien lainsäädäntöuudistusten myötä, sillä esimerkiksi laajat rikoslain ensimmäisen ja toisen vaiheen lainuudistuspaketit olivat jo toteutuneet ja lisää oli valmisteilla.

Jälleen toistui sama kuin aikaisemmin. Kokeneista professoreista kootu ydinryhmä tarvitsi tuekseen nuoremmista tutkijoista muodostetun apukirjoittajien ryhmän. Nuutila kuului itseoikeutetusti tähän apukirjoittajien ryhmään. Kun sitten käytännön työhön ryhdyttiin, Nuutilan laadittavaksi sovitut jaksot laajenivat nopeasti niin merkittäviksi, että Olavi Heinonen ehdotti luovuttavaksi jaosta varsinaisiin ja apukirjoittajiin. Ilman Nuutilan panosta tämäkään teos olisi tuskin nähnyt päivänvaloa. Laaja, noin 1600-sivuinen opus ilmestyi vuonna 1999.²⁸ Teos oli arvokas siinä, että nyt niin tuomareilla, syyttäjillä, tutkinnanjohtajilla kuin asianajajillakin oli käytettävissään yksinkertaisessa muodossa ajantasaista tietoa säännösten sisällöstä ja tulkintaperistä. Teos on ehtinyt jo viidenteen painokseen vuonna 2022.

Kuten jo edellä esitetystä käy ilmi, Nuutila oli laaja-alaisesti kiinnostunut rikosoikeudesta ja kykeni toiminaan tutkijana ja asiantuntijana sen eri osa-alueilla ja lisäksi erityisesti rikosprosessioikeudessa. Hän ei kaihtanut

²⁶ Ks. myös Matti Tolvasen artikkelia toisaalla tässä teoksessa.

²⁷ Ari-Matti Nuutila, Rikoslain yleinen osa. Lakimiesliiton Kustannus 1997.

²⁸ Olavi Heinonen – Pekka Koskinen – Tapio Lappi-Seppälä – Martti Majanen – Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila – Ilkka Rautio, Rikosoikeus. WSLT 1999.

ottaa asiantuntija- ja koulutustehtäviä, oli sitten kysymys oikeusministeriön piirissä tehdystä lainvalmistelusta, eduskunnan valiokuntien kuulemisista tai tuomarien ja syyttäjien kouluttamisesta. Voin yksittäisenä muistikuvana aivan 2000-luvun alusta mainita, että Ari-Matti tuntui olevan kuin kotonaan lakivaliokunnan kuulemisissa ja hän saattoi tarjoutua tekemään seuraavaksi päiväksi jossakin asiassa vielä uuden mietinnön, jossa hän olisi luonnostellut valiokunnan toivomat uudet pykälät perusteluineen. Nuutilaa pidettiin luottoasiantuntijana, ja hän teki kaikkensa lunnastaakseen nämä lupaukset.

Nuutilan tieteellisen tuotannon merkittävin osa oli tullut julkaistuksi vain noin puolentoista vuosikymmenen kuluessa, joka on akateemisen tutkijanuran näkökulmasta sittenkin lyhyt ajanjakso. Nuo vuodet osuivat aikaan, jolloin kotimainen rikosoikeus ja rikosoikeustiede olivat uudelleenheräämisen vaiheessa. Rikosoikeuden alan lainvalmistelu, Suomen oikeusjärjestyksen yleisempi kehitys ja kansainvälistyminen sekä oikeustieteen yleisemmät keskustelut ja virtaukset tuottivat tausta-aineksia rikosoikeusteoreettiseen keskusteluun. Enää ei ollut mahdollista jatkaa kotimaisen teoreettisen lainopin kehittelyä siirtämällä vaikutteita suoraan vaikkapa saksalaisesta keskustelusta, sillä ne yhteydet olivat jo ohentuneet. Samalla oli tarpeen ajatella avarasti ja kuitenkin hakea vaikutteita kotimaisen rikosoikeustieteen rakennuspuiksi.

Nuutilalla oli silmää ja kykyä koota eri aineksista tarvittavaa kokonaisnäkemyistä. Rakennettavana oli kuitenkin Suomen rikosoikeuden tavoitteita ja periaatteita vastaava kokonaisuus, joka olisi omista lähtökohdistamme pätevä ja jonka varassa oikeudellisia yksityiskohtia voisi tarkastella osana laajempaa kokonaisuutta.

Mikä sitten oli kestäväntä Nuutilan tieteellisessä ja yhteiskunnallisessa toiminnassa nyt, näin runsaan vuosikymmenen antaman etäisyyden päästä, katsottuna? Tällaiset arviot ovat väistämättä subjektiivisia, ja ne voidaan tehdä eri tavoilla. Tähän julkaisuun kootut artikkelit sisältävät runsaasti aineksia asian arviointiin.

Omassa arviossani korostuu se, että Nuutila oli oikea henkilö oikeaan aikaan oikeassa paikassa. Hän osasi käyttää ajan tuomat tilaisuudet ja mahdollisuudet tehokkaasti. On vaikea nimetä yhtä yksittäistä asiaa, joka olisi jäänyt lopullisesti toteutumatta, jollei Nuutilaa olisi ollut. Toisaalta voi yhtä hyvin sanoa, että hyvin moni asia olisi voinut ilman hänen vaikutustaan toteutua paljon hitaammin ja ehkä eri tavalla kuin mitä tapahtui. Hän vauhditti merkittävästi rikosoikeuden yleisten oppien tutkimuksen viiriämistä ja vaikutti siihen, että tämän työn tuloksia oli käytettävissä myös

rikosoikeuden yleisten oppien lainuudistuksissa. Rikosoikeuden oppikirjan laatiminen vaikutti suoraan satojen opiskelijoiden saamaan kuvaan rikosoikeudesta ja siten välillisesti myös valmistuvien juristien osaamiseen. Asiantuntijaroolissaan Nuutila vei omaksumaansa ajattelua käytäntöön niin asiantuntijalausunnoin kuin kouluttajana.

Nuutilalla oli erityinen kyky jäsentää ja systematisoida. Tämä näkyi erityisen hienosti väitöskirjassa, jossa teoria kytketään käytäntöön ja jota värittää tietoisuus ajan ilmiöistä ja oikeusajattelun haasteista. Vastaavaa voi sanoa hänen rikosoikeuden yleisesityksestään. Saksassa on tapana, että yleisesityksen laatimiseen ryhdytään vasta, kun on ensin vuosia tutkittu erityiskysymyksiä.

Olennaista ei ole, ettei esimerkiksi Nuutilan tarjoama riskinkorotusoppi ole vakiintunut kotimaiseen rikosoikeustieteeseen eikä korkein oikeuskaan ole tähän suuntaan edennyt. Kotimaisesta huolimattomuusnormista tuli neutraali, eikä sen soveltaminen ole edellyttänyt tällaiseen uuteen terminologiaan tukeutumista. Paljon olennaisempaa on, että Nuutila avasi keskusteluita ja loi ehdotuksia uusiksi jäsennyksiksi tavalla, joka mahdollisti muille niiden eteenpäin viemisen. Kriittiseen tieteeseen kuuluu, että tehdään avauksia ja koetellaan vallitsevaa ajattelua, eikä kriittisen lainopillisen tutkimuksen arvoa voi mitata ainoastaan sen mukaan, kuinka suurta vastakaikua esitetyt ajatukset ovat saaneet esimerkiksi lainsäätäjän taholta tai oikeuskäytännössä. Ei esimerkiksi Saksassakaan Roxinin edustama oppi oikeastaan lyönyt itseään läpi, vaan tuomioistuimet ovat suosineet vähemmän teoriapitoista ja käytännöllisempää ajatustapaa.

Suomessa oli merkittävintä, että 1990-luvun vilkastuneen tutkimustoiminnan myötä pitkään vallinnut lukko aukesi – oli ollut vaikea muodostaa rikosvastuun juridiikasta kokonaiskäsitystä.²⁹ Kotimaisen rikosoikeustieteen vahventaminen edellytti sitä, että perehdyttiin moderniin rikosoikeustieteeseen meidän kannaltamme kiinnostavissa oikeuskulttuureissa. Tarvittiin siten vertailevaa teoreettisen tutkimuksen otetta. Tässä puolestaan tarvittiin kielitaidon ohella kykyä tunnistaa sitä, millaisille aineksille juuri kotimainen rikosoikeustietemme voisi rakentua. Esimerkiksi vuonna 1995 toteutunut hallitusmuodon perusoikeussäännösten kokonaisvaltainen uudistus ja siihen johtanut valmistelu antoivat tilaisuuden pohtia rikosoikeudellisten säännösten suhdetta perusoikeuksien toteuttamiseen esimerkiksi oikeushyvien suojelutavoitteiden kannalta mutta myös

²⁹ Ks. Sakari Melanderin artikkelia toisaalla tässä teoksessa.

kriminalisointeja perusoikeuksien rajoituksina.³⁰ Tämänkaltaiset aiheet liittyivät myös ihmisoikeusjuridiikan vahvistumiseen 1990-luvun myötä, mikä puolestaan sekin osaltaan valmensi ymmärtämään EU-oikeuden ja rikosoikeuden suhteeseen liittyviä kysymyksiä, jotka nousivat keskeisiksi erityisesti 2000-luvulle tultaessa. Teoreettisen osaamisen nosto oli tapahtunut juuri sopivasti, kun jälleen kohdattiin uusia, oppimista ja omaksumista edellyttäviä haasteita.

Väitöskirjatutkijoille Nuutilan työ antoi mallin tehdä modernia koti-maista teoreettista rikoslainoppia. Uudemmissa rikosoikeuden kehittelyillä lienee ollut vaikutusta myös esimerkiksi tapaan käsitellä vastaavia kysymyksiä vahingonkorvausoikeudessa, olihan myös sillä alueella tarvetta hahmottaa kokonaisuuksia uudella tavalla.³¹ Nuutilan oppilaat veivät viestiä eteenpäin, ja heidän tutkimuksiaan lukiessa voi nähdä Nuutilan tieteellisen suuntautumisen vaikutusta. Tietty kriminaalipoliittinen orientaatio on nähtävissä esimerkiksi Matti Tolvasen³², Jussi Tapanin³³ ja Elina Pirjatanniemen³⁴ töissä. Pirjatanniemi laajensi ympäristörikosoikeuden tarkastelua ennakkoluulottomasti kestäväen kehityksen teemoihin.³⁵ Vilja Hahto yhdisti vahingonkorvausoikeuden ja rikosoikeuden kysymyksiä tarkastellessaan uhrin myötävaikutuksen merkitystä.³⁶

Ari-Matti Nuutilan aktiiviura jäi lyhyeksi, mutta silti sen voi sanoa muodostavan kauniin kokonaisuuden. Hän jätti jälkensä hyviin moniin erityiskysymyksiin ja jakoi aikansa tasapainoisesti rikosoikeuden ja kriminaalipoliittikan eri osa-alueiden kesken. Myös rikostorjunnan kysymyksiin hän ehti paneutua Rikoksentorjuntaneuvoston puheenjohtajana. Hän erosi tehtävästä vuonna 2003 saatuaan syytteen törkeästä rattijuopumuksesta. Tämä oli ensimmäisiä merkkejä työuran katkaisseen sairauden kehittymisestä.

³⁰ Ks. esim. Ari-Matti Nuutilan, Kimmo Nuotion ja Veli-Pekka Viljasen artikkeleita teoksessa Pekka Lämsineva – Veli-Pekka Viljanen (toim.), Perusoikeuspuheenvuoroja. Turun yliopisto 1998.

³¹ Ks. esim. Eero Routamo – Pauli Ståhlberg – Juha Karhu, Suomen vahingonkorvausoikeus. 5. painos. Talentum 2006. Ks. myös Juha Karhun artikkelia toisaalla tässä teoksessa.

³² Matti Tolvanen, Tieliikenneerikokset ja kriminaalipoliittikka. Lakimiesliiton Kustannus 1999.

³³ Jussi Tapani, Petos liikesuhteessa. Talousrikosoikeudellinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004.

³⁴ Elina Pirjatanniemi, Vihertyvä rikosoikeus. Ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat. Edita 2005.

³⁵ Ks. myös Pirjatanniemen artikkelia toisaalla tässä teoksessa.

³⁶ Vilja Hahto, Uhrin myötävaikutus ja rikoksentehtäjän vastuu. Rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus tekoa edeltävästä uhrikäyttäytymisestä fyysistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa. Edita 2004.

Nuutilan aktiivisimmat vuodet osuivat siihen aikaan, kun rikosoikeudellisen lainsäädännön kehittäminen oli aktiivisinta. Rikoslain yleisten oppien uudistuksessa hallituksen esitys annettiin eduskunnalle vuonna 2002 ja laki tuli voimaan 2004. Jussi Matikkala osoitti monumentaalisessa tahallisuusopillisessa väitöskirjassaan³⁷, ettei todennäköisyystahallisuus-teoria tekisi autuaaksi, mutta lainsäätäjä piti kuitenkin tuon linjan. Sen jälkeen näissä kysymyksissä vuoro siirtyi tuomioistuimille ja erityisesti korkein oikeus jatkoi työtä uusien lainsäädännösten soveltamisessa.

4 KOTIMAINEN RIKOSOIKEUSTIEDE TÄYTTI TEHTÄVÄNSÄ

Suomen rikosoikeus kohtasi yleisten oppien uudistuksen sellaisessa tilanteessa, että yleisten oppien teoreettinen tutkimus oli vilkastunut ja vastaa-vasti uudenaikaisia oppikirjoja oli jo saatavilla. Myös erityiskysymyksistä oli enenevässä määrin tutkimusta. Mainitsen esimerkkinä Matti Nissisen teoksen Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä (1997)³⁸, joka auttoi ymmärtämään yhtä vaikeaa uutta aihepiiriä.

Itse tulkitsisin kehitystä siten, että tämän vaiheen myötä palattiin tilanteeseen, että voitiin muodostaa aidosti kotimaisia tietoisia kantoja keskeisiin kysymyksiin. Vaikka oli omalla tavallaan ongelma, että rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevat uudet säännökset valmisteltiin niin, että ne saatiin voimaan vasta, kun suurin osa erityisen osan säännöksistä oli jo uudistettu, ajoitus kuitenkin oli siinä mielessä edullinen, että usea tutkija oli tuon prosessin aikana ehtinyt paneutua aihepiiriin ja siitä julkaistiin myös tutkimusta, kuten juuri väitöskirjoja. Lainuudistus oli kunnianhimoinen, eli uudentyypisistäkin asioista koettiin voitavan antaa sääntelyä. Samalla uudistus kuitenkin vahvisti sitä jo aikaisemminkin tunnettua peruslinjaa, ettei lainsäätäjän tulisi liiaksi pyrkiä ratkaisemaan teoreettisia kysymyksiä vaan asettaa tavoitteeksi suhteellisen neutraali sääntely. Olisi sitten tuomioistuinten tehtävänä kehittää oikeutta tulkinnoillaan.

Nuutilan työ ajoittui varsinaisesti juuri siihen aikaan, kun rikosoikeuden yleisten oppien perusteista keskusteltiin ja niitä koskevia säännöksiä

³⁷ Jussi Matikkala, Tahallisuudesta rikosoikeudessa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2005.

³⁸ Matti Nissinen, Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä. Sisäasiainministeriö 1997.

luonnosteltiin. Tieteellinen keskustelu ei tietenkään pysähdy siihen, että lainsäädännöksiä on uudistettu, vaan arvioiva, tarvittaessa kriittinenkin, ote tarvitaan edelleen. Esimerkiksi rikosoikeuden yleisten oppien oppikirjoissa on luontevaa sitten reflektoida esimerkiksi oikeuskäytännön omaksu-mia kantoja, ja edelleen olisi mahdollista, että lainsäätäjänkin päättäisi arvioida jotakin toisin siten, että lainsäädännöstä muutettaisiin. Tällä hetkellä vaikuttaa kuitenkin siltä, että vuoden 2004 yleisten oppien uudistus on pääosin onnistunut ja että oikeuskäytännössä on opittu elämään uudistet-tujen säännösten kanssa. Tätä on tukenut vielä se, että käytössä on useita korkeatasoisia rikosoikeuden yleisten oppien oppikirjoja ja vielä kaksikin mittavaa erityisen osan oppikirjaa.

Olemme tulossa siihen vaiheeseen, että voidaan myös reflektoida syn-tyntä kokonaisuutta ja sen osia etäisyyden päästä. Voimme tarkastella sitä, mihin nämä monet valinnat ja painotukset, joita tehtiin, ovat meitä vieneet. Tarvittaisiin taas astetta reflektiivisempää rikoslainopin tutkimus-ta. Esimerkiksi Juho Rankisen väitöskirja rikosoikeudellisesta huolimattomuudesta on luonteeltaan hyvin erilainen kuin Ari-Matti Nuutilan teos neljännesvuosisata aikaisemmin. Nuutila tiesi, että odotettiin käytännön-läheistä ja myös kotimaista oikeuskehitystä palvelevaa teoreettista lain-oppia. Rankisen työssä tavoitellaan kriittistä näkemystä siitä, onko huo-limattomuuden tarkastelussa ja määrittelyssä oikeastaan päästy eteenpäin ja onko virheellistä ylipäättään asettaa rikoslainopilliselle teoretisoinnil-le vaatimuksia edistyksestä ja kehityksestä.³⁹ Itse näkisin, että Rankisen työssä olisi ollut mahdollista päästä pidemmällekin tällaisessa kotimaisen lainopin tilan itsearvioinnissa.

Ei ole millään muotoa yksinkertaista arvioida rikosoikeusteoreettisen ajattelun vaikutusta käytännön lainoppiin ja sen myötä oikeuskäytän-nössä tehtyihin tulkintoihin. Asiaa hankaloittaa vielä se, että lainsäätäjän-kin tekee osansa yleisten oppien säätäjänä. Voitaneen sanoa, että esimer-kiksi Ruotsissa Jareborgin elämäntyön mittainen teoretisointi on saanut jatkoa esimerkiksi Magnus Ulvängin ja Petter Aspin töissä, ja heidän oppikirjansa *Kriminalrättens grunder* on johtava laatuaan ja laajalti käy-tössä oikeustieteen opetuksessa. Silti on yhtä lailla selvää, ettei Ruot-sin korkein oikeus ole sitoutunut tuossa oppikirjassa esitettyihin teoreet-tisiin kantoihin, on sitten kysymys tuottamusopista (*gärningsculpa*) tai tahallisuusopista.

³⁹ Juho Rankinen, *Rikosoikeudellisesta huolimattomuudesta ja huolesta rikosoikeuteen*. Helsingin yliopisto 2020.

Teoreettinen edistyneisyyskään ei yksin takaa sitä, että teoria saisi suuren painoarvon käytännön lainopissa. Lieneekin niin, että rikosoikeuden yleisten oppien oppikirjojen syvällisin vaikutus on toimiminen juuri yleisempänä ajattelutapojen jäsentäjänä, jolloin omaksuttuja asioita toistetaan käytännön oikeuselämässä yksinkertaisesti siitä syystä, että näin on totuttu ja opittu ajattelemaan. Kovin sofistikoituneet ajattelumallit puolestaan jäävät helposti vähäiselle huomiolle, vaikka ne sinänsä olisivatkin tieteellisesti hyvin perusteltuja. Tieteellinen läpilyönti ja käytännön vaikutus ovat siten eri asioita. Ehkä vastaanottavimpia uusille ajatuksille ovat oikeustieteen opiskelijat, mutta kestää toki pitkään, ennen kuin he ovat vastuullisissa asemissa käytännön oikeuselämässä. Ja sillä välin ovat myös kulmat ehtineet hioutua heidänkin ajattelustaan.

Suomessa 1990-luvun rikosoikeusteorian renessanssiin saattoi liittyä yliviritettyjä odotuksia siitä, kuinka merkittävää rikosoikeusteoreettisen tutkimuksen edistys loppujen lopuksi on. Vireillä ollut rikosoikeuden yleisten oppien lainsäädännön uudistus korosti tätä merkitystä ja vahvisti sen mukaista näkemystä.

Ari-Matti Nuutilan yleisten oppien oppikirjassa kuvautuu varsin käytännönläheinen ja realistinen käsitys siitä, mitä vaikutusta tällaisella oppikirjalla voisi olla. Hän toteaa (v. 1996), että ”[t]ällä hetkellä suomalaisen yleisten oppien tutkimukseen saadaan melko tasavertaisesti *kolmenlaisia* rikosoikeustieteellisiä vaikutteita. Pohjoismainen, saksankielinen ja anglo-saksinen yleisten oppien tutkimus kytkettynä vahvaan oikeusteoreettiseen osaamiseen muodostaa lähtökohdan suurelle osalle tutkimusta.”⁴⁰ Nuutila mainitsee, että tuloksena on ollut ratkaisuvaihtoehtoja auki jättävää lainoppia, jossa ei korostu niinkään kaikkiin mahdollisiin ongelmiin vastaaminen vaan jossa jäsennetään säännösten ja niiden tyypillisten soveltamistilanteiden taustalla olevia arvoja ja tavoitteita.⁴¹ Myös Jareborg korostaa, että hänen yleisten oppien esityksensä perustuu osaltaan normaalitapausajatteluun, osaltaan rakenneajatteluun, mitä tulee yleisten oppien systemaatiikkaan ja käsitteenmuodostukseen. Oppikirja on analyttis-systemaattis-konstruktiiivinen kertomus voimassa olevasta Ruotsin rikosoikeudesta.⁴²

Ehkä selvin esimerkki tieteellisesti vaikeasta kysymyksestä oli jo edellä mainittu tahallisuuden määrittely rikoslain yleisessä osassa. Kuten tunnettua, niin sanotun todennäköisyystahallisuuden mukainen perustelutapa

⁴⁰ Ari-Matti Nuutila, Rikoslain yleinen osa. Lakimiesliiton Kustannus 1997, s. 16.

⁴¹ Ibid., s. 17.

⁴² Nils Jareborg, Allmän kriminalrätt. Iustus Förlag 2021.

oli jo saanut oikeuskäytännössä 1970-luvulta alkaen jalansijaa, eikä tuntunut perustellulta tästä luopua. Samalla kuitenkin oli huolia siitä, että perinteisempi tahtoteoreettinen perustelutapa saattaisi olla joissakin tilanteissa tarkoituksenmukaisempi. Erityisesti todennäköisyysteorian mukaisen kannan uskottiin voivan nostaa tahallisuuskynnystä talousrikoksissa kovin korkealle. Lainsäätäjä ratkaisi kysymyksen kirjaamalla lakiin todennäköisyystahallisuuden seuraustahallisuuden osalta ja jättämällä olosuhdetahallisuuden määrittelemättä, tulevan oikeuskäytännön varaan. Näin korkein oikeus saisi oikeuskäytännössä luoda toimivan linjan. Edellä sanottu ratkaisu oli pragmaattinen, ja sen mukaan on voitu elää.⁴³

Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen vahvistuminen myös perusoikeusperiaatteena edellytti aikaisempaa pidemmälle menevää sääntelyä, ja esimerkiksi laiminlyöntirikosvastuun perusteiden laintasoinen sääntely oli edistysaskel tässä mielessä. Nämäkin vastuuperusteet olivat sinänsä jo lainopin tasolla tunnettuja ja vakiintuneita, mutta tällainen vahvistaminen vakiinnutti ne ja vastasi laillisuusperiaatteen vaatimuksia. On huomattava, että rikosoikeudellinen laillisuusperiaatekin oli vuoden 1995 perusoikeus-uudistukseen saakka oikeuskäytännön ja lainopin varassa. Vielä Dan Fränden väitöskirjassa kysyttiin sen perään, miten laillisuusperiaatteen eri osasäännöt voidaan oikeuttaa siitä huolimatta, että ne eivät perustu lakiin.⁴⁴

1990-luvulla kotimaiseen rikosoikeustutkimukseen tuli myös uudenlaisia aiheita. Erityisesti kansainvälistymiskehitys muutti kuvaa siitä, miten aikaisemmin oli ajateltu. Euroopan ihmisoikeussopimukseen liittyminen (1989) avasi tämän kehityksen, ja vaikka suurin vaikutus tällä oli rikosprosessioikeudessa, se näkyi välillisesti myös aineellisen rikosoikeuden tutkimuksessa.

Jäsenyys Euroopan unionissa (1995) toteutui aikana, jolloin unioni itse oli merkittävässä murrosvaiheessa. Amsterdamin sopimus toi rikosoikeudellisen yhteistyön kysymykset unionin pöydille, ja Euroopan unionin oikeudella tuli olemaan merkittävää vaikutusta jäsenvaltioiden kansallisten rikosoikeusjärjestelmien lähentämisessä valituilla aloilla. Tämän kaiken ottaminen haltuun edellytti rikosoikeuden tutkijoilta myös hyvää analyytistä oikeusteoreettista otetta. Tutkijat nostivat esille myös huolta siitä, millaisia vaikutuksia rikostunnusmerkistöjen ja rikosoikeudellisten seuraamusten vähimmäisharmonisoinnilla olisi.

⁴³ Kimmo Nuotio, Todennäköisyystahallisuuden tilasta ja tarinasta. Lakimies 7–8/2017, s. 970–991.

⁴⁴ Frände 1989.

Suurimmaksi osaksi viimeksi mainitut kehityskulut kiersivät kaukaa niin sanotut rikosvastuun yleisten oppien kysymykset, koska annettujen normien vaikutukset ulottuivat pääosin rikosoikeuden erityiseen osaan ja rikostunnusmerkistöihin liitettyihin rangaistusasteikkoihin. Välillisesti tällä sääntelyllä oli kuitenkin vaikutusta esimerkiksi rikosoikeudelliseen käsitteenmuodostukseen, minkä lisäksi se saattoi merkitä uhkaa kansallisen rikosoikeudellisen sääntelyn koherenssille.

Koherenssi puolestaan oli yhteydessä rikosoikeuden mahdolliseen fragmentaatioon. Kansainvälisen oikeuden ja eurooppaoikeuden vaikutuksesta rikosoikeusyhteistyötä kehitettiin erityisesti kansainvälisen, rajat ylittävän järjestäytyneen rikollisuuden samoin kuin terrorismin torjumiseksi, minkä vuoksi tämä turvallisuusorientoitunut osa kansallisesta rikosoikeudesta alkoi saada erottuvia ominaispiirteitään: rikosvastuuta ulotettiin hyvin laajalle erilaisiin valmistelu- ja tukitoimiin ja niin edelleen, mikä merkitsi poikkeamista tavanomaisesta rikoskäsitteystä, jossa yksilövastuun täydennyksenä sovellettiin osallisuusoppia. Vaikka 1990-luvulla kansallista rikosoikeutta oli modernisoitu ottamalla käyttöön oikeushenkilön rangaistusvastuu ja uudistamalla esimerkiksi työ- ja ympäristörikosten sääntelyä, tämä tapahtui siinä vaiheessa vielä hallitusti ja kansallisista lähtökohdista. Kansainvälisestä ympäristöstä nouseva turvallisuusrikosoikeus edusti toisenlaista politiikkaa ja ilmiömaailmaa.⁴⁵

Rikosoikeuden tutkimuksessa nousi siten esille uudentyyppisiä aiheita, jotka pakottivat pohtimaan myös esimerkiksi laintulkintaoppeja uudelta kannalta, olihan esimerkiksi EU-rikosoikeudessa otettava huomioon myös EU-oikeudessa kehittyneet opit tulkinnasta ja eri normien oikeusvaikutuksista.

Kun yhtä aikaa tapahtuu erilaisia asioita, kokonaisuuden hallinta vaikeutuu. Kansallisessa rikosoikeudessa tapahtui kiinnostavasti tiettyä konstitutionalisoitumiskehitystä⁴⁶ samaan aikaan kun kansainvälisen oikeuden ja eurooppaoikeuden vaikutus lisääntyi. Perustuslakivaliokunnan merkitys kansallisen rikoslainsäädännön laadun valvojana korostui, sillä rikosoikeuden normien ymmärrettiin puuttuvan kansalaisten ihmisiä perusoikeuksiin. Sen vuoksi niitä tuli myös arvioida siltä kannalta.

⁴⁵ Ks. esim. Kimmo Nuotio, Eurooppalaistuvan rikosoikeuden ääriviivat. Lakimies 7–8/2007, s. 1102–1122.

⁴⁶ Edellä viitattiin keskusteluun perusoikeuksien merkityksestä rikosoikeudessa. Sakari Melander työsti kriminalisointiperiaatteista laajan väitöskirjan (Sakari Melander, Kriminalisointiteoria. Rangaistavaksi säättämisen oikeudelliset rajoitukset. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008).

Perus- ja ihmisoikeusvaikutukset tulivat olennaiseksi osaksi lainvalmistelua, eikä niistä poikettu silloinkaan, kun Euroopan unionissa neuvoteltiin uusista lainsäädäntöinstrumenteista. Näin perustuslain puitteisiin ankuroitu kriminalipolitiikka sai oikeudellista merkitystä, mikä vastaavasti rajoitti suoraviivaisemman turvallisuusrikosoikeuden liiallista eriytymistä muusta kokonaisuudesta.

5 MIHIN ON TULTU?

Paljon on tapahtunut suhteellisen lyhyessä ajassa, eikä tämänhetkinen tilannearvio ole lainkaan helppo tehtävä. Lienee yleensäkin niin, että laajemmat kehityskaaret ovat helpommin nähtävissä vasta jälkeenpäin.

Voinee kuitenkin sanoa, että aivan viime vuodet ovat olleet rauhallisemman kehityksen aikaa. On ikään kuin sulateltu yleisten oppien ja rikosoikeuden erityisen osan muutoksia. EU-rikosoikeuden kehityksessäkin kiivain lainsäädäntöyhteistyön vaihe on takanapäin, eikä kyse ole enää sellaisesta nopeasta vyörytyksestä kuin vielä 2000-luvun alussa.

Uusiakin aiheita nousee, kuten erityisesti kestävän kehityksen haasteisiin vastaaminen. Miten kestävä kehitys tulisi ottaa rikosoikeudessa huomioon? Tulisiko sen heijastua rikosvastuun yleisiin oppeihin?⁴⁷ Tulkitsisin kestävän kehityksen haasteiden ilmentävän yhtä globaalin oikeus- ja kriminaalipolitiikan uutta painotusta, joka voi kyllä tulla näkyviin läpileikkaavana teemana. Kestävä kehitys voi korostaa rikosoikeuden tavoitetsuuntautuneisuutta aiheellisesti ja myös siten, että rikosoikeuden välineellinen käyttö lisääntyy. Oma tulkintani on kuitenkin pikemmin se, että viisas kriminaalipolitiikka on aina ennenkin edellyttänyt laaja-alaista ja ihmiskeskeistä ajattelua eikä se sinänsä estä esimerkiksi ekologisten näkökohtien nykyistä parempaa huomiointia.⁴⁸ Ympäristörikosoikeudessa säännellään yhtä lailla laillista tuotantotoimintaa kuin esimerkiksi jätteitä dumpaavaa järjestäytynyttä rikollisuutta.

Rikosoikeudessa on osana sen modernisaatiota jo sovitettu vastuuoppeja modernin yhteiskuntaelämän sääntelytarpeisiin. Rikosoikeuden modernisaatioon liittyy tarvetta arvioida uudelleen rikosoikeuden yleisiä oppeja,

⁴⁷ Elina Pirjattaniemi käsittelee aihetta artikkelissaan toisaalla tässä teoksessa.

⁴⁸ Kimmo Nuotio, Rikosoikeus kohtaa kestävän kehityksen haasteet. Ympäristöjuriidikka 4/2021, s. 25–48.

mutta yhteys ei ole kovinkaan suora. On tarpeen esittää asiasta eräitä huomioita. Rikosoikeuden yleisten oppien yhtenä tehtävänä on edustaa rikosoikeuden yleistä ajattelullista tasoa. Kaarlo Tuorin termein: yleiset opit edustavat oikeuskulttuurista oikeuden tasoa, jonka avulla ymmärretään oikeuden pintatason ilmiöitä, mutta ne välittävät myös syvällisempiä oletuksia oikeuden syvärakenteesta, oikeuden perustavista oletuksista.

Näkisin, että yleisten oppien tilan ja tilanteen arvioissa on tarpeen reflektoida myös oikeusperinteen ja oikeuskulttuurin kehitystä. Saksalaisessa traditiossa on hyvin tyypillistä kuvata teorianhistoriaa siten, että eri aikoina eri oppisuunnat tai koulukunnat ovat olleet vallassa. 1800-luvun lopun naturalistista suuntausta seurasi 1920-luvun uuskantilaisuus, sitä finalismi, ja sotien jälkeen elettiin hermeneutiikan aikaa, kunnes Claus Roxiniin henkilöityvä funktionalistinen, kriminaalipoliittisesti suuntautuva rikoslainoppi vahvistui. Tietenkin tällainen kuvaus on aina pelkistys, mutta se kertoo kuitenkin jotakin.

Suomessa rikosoikeuden yleisten oppien teoretisointi pohjautui 1800-luvulla hyvinkin suoraan saksalaisiin, hegeliläisiin esikuviin, millä oli vaikutusta niin omaksuttuun terminologiaan kuin yleisten oppien perusteisiin. On tapana puhua klassisen koulun näkemyksistä, ja ne heijastuivat myös vuoden 1889 rikoslaissa omaksuttuun sääntelyyn.⁴⁹

Suomessa Franz von Lisztin henkilöityneen sosiologisen rikosoikeuskoulun vaikutus jäi vähäisemmäksi kuin muissa Pohjoismaissa. Tämä suuntaus kritisoi idealistista, klassista koulukuntaa, ja se sai vaikutteita muun muassa intressilainopista ja pyrki ottamaan laaja-alaisesti tieteellisiä vaikutteita ja suuntaamaan rikosoikeudellista kontrollia sen mukaan, mitä tiedettiin erilaisten tekijäryhmien vaarallisuudesta. Tieteellisyyteen liittyi naturalismi, joka merkitsi syy-yhteyksien korostamista. Naturalismi ilmeni esimerkiksi siinä, että perinteistä osallisuusoppia pidettiin vanhanaikaisena ja ajateltiin, että jokaisen rikokseen vaikuttaneen henkilön osuutta tulisi tarkastella erikseen.

Tanskassa ja osin myös Norjassa omaksuttiin tällainen osallisuusoppi. Suomessa vakavaa keskustelua yleisten oppien uudistamisesta tässä suhteessa ei syntynyt. Myöskään Saksassa ei menty näin pitkälle, toisin kuin Itävallassa.⁵⁰ Ruotsissa hoitoideologia meni niin pitkälle, että 1950-

⁴⁹ Markus Wahlberg. Den finska straffrättsvetenskapens födelse I. Calenius, Ehrström och den finska straffrättsvetenskapens födelse. Forum Juris 2003.

⁵⁰ Kimmo Nuotio, Participation in crime in Nordic criminal laws: variations on a theme, s. 127–152 teoksessa Jaakko Husa – Kimmo Nuotio – Heikki Pihlajamäki (eds), Nordic Law – Between Tradition and Dynamism. Intersentia 2007.

luvulla esitettiin koko rangaistuksen käsitteestä luopumista. Kyse oli yhteiskunnan suojelusta suojelutoimin.⁵¹

Saksalainen rikosoikeustiede on ollut ylpeä juuri siitä, että rikosoikeuden yleisten oppien teoretisointi on viety hyvin pitkälle ja tämä on nähty erityisenä saavutuksena. Kun jälleen eletään globaalien yhteyksien vahvistumisen aikaa, Saksassa on nähty sikäläinen lainoppi suorastaan vientiutuotteeksi. Esimerkiksi Claus Roxinin oppikirjaa on käännetty monille kielille, ja saksalaisissa yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa on ollut runsaasti ulkomaisia nuoria tutkijoita perehtymässä saksalaiseen rikoslainoppiin. Voinee sanoa, että saksalainen rikoslainoppi on ollut sitä, mitä pohjoismaainen kriminaalipoliittinen ajattelu on maailmalla pienemmässä mitassa edustanut. Saksalainen teorianhistoriaakaan ei kuitenkaan ole ongelmaton. Toisinaan on huomautettu saksalaisen rikosoikeustieteen omahyväisyydestä ja puutteellisesta itsereflektiosta, mitä ilmentää esimerkiksi se, että kansallissosialistisen ajan asiat ohitetaan yleensä kokonaan.⁵²

Suomessa ei ole ollut tapana reflektoida omaa yleisten oppien teoriaperinnettämme samalla tarkkuudella kuin Saksassa.⁵³ Myöskään muissa Pohjoismaissa tämä ei ole niinkään tavallista. Esimerkiksi analyyttisen filosofian perinteessä on jopa varsin luonnollista, ettei esitettyä teoriaa tuoda esiin niinkään kritiikkinä aikaisempaan, vaan yksinkertaisesti uudenlaisena jäsennöksenä. Tämä pätee erityisen hyvin Nils Jareborgin ajatteluun, jossa ei varsinaisesti pyritä suhteuttamaan itse esitettyä muunlaisiin traditioihin. Jareborg ei liene esimerkiksi koskaan tarkastellut gärningsculpa-oppinsa suhdetta samoihin aikoihin kehitettyyn Roxinin riskinkorotusoppiin, vaikka niillä molemmilla pyritään ratkaisemaan hyvin samantyyppisiä ongelmia siitä, milloin tuottamuksellisen rikoksen tekijän kuuluisi vastata toiminnasta aiheutuneesta rikostunnusmerkistön toteuttavasta seurauksesta.

Menemättä sen syvemmälle kotimaiseen teorianhistoriaan voi todeta, että Brynolf Honkasalon oppikirjat muodostavat tietynlaisen kaaren, sillä ne perustuivat, mitä Saksaan tulee, 1920-luvun kirjallisuuteen. Honkasalon henkilökohtaisesti tuntenut Hans-Heinrich Jescheck muisteli tämän kirjoittajalle sitä, ettei hänen tuntemansa Honkasalo enää 1950-luvulla

⁵¹ Jareborg 2001, s. 25.

⁵² Markus Dirk Dubber, *The Dual Penal State: The Crisis of Criminal Law in Comparative-Historical Perspective*. Oxford University Press 2018; Kimmo Nuotio, *Dual Penal State á la Markus Dirk Dubber*. *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 6(2) 2018, s. 178–187.

⁵³ Ks. kuitenkin Eero Backman, *Oikeustiede yhteiskuntatieteenä: tutkimuksia oikeustieteen luonteesta erityisesti rikosoikeuden kannalta*. Lakimiesliiton Kustannus 1992.

ollut kiinnostunut uusimmista saksalaisista opeista ja niinpä esimerkiksi Hans Welzelin finalismi jäi hänelle vieraaksi. Honkasalo tukeutui rikosoikeusdogmatiikassaan suurin piirtein siihen, mitä Edmund Mezgerin oppikirjassa (1931) ja Franz von Lisztin ja Eberhard Schmidtin rikosoikeuden yleisten oppien viimeisessä painoksessa (1932) esitettiin.⁵⁴

Näkisin, että vaikka suomalainen rikosoikeudellinen doktriini oli jo ehtinyt vieraantua ja erkaantua saksalaisesta, silti 1800-luvulla luodut perustukset, lakiinkin vaikuttaneet, ja 1900-luvun tietty yhteiskunnallisesti konservatiivinen perusvire Suomessa takasivat jatkuvuutta selvemmin kuin muissa Pohjoismaissa, minkä vuoksi yhteyden saaminen uudelleen myös saksalaiseen lainoppiin kotimaisen kiinnostuksen elpyessä ei ollut tavattoman vaikeata. Myöskään vahvaa analyttisen filosofian vaikutusta ei kotimaiseen rikosoikeustieteeseen tuossa vaiheessa ehtinyt tulla.

Vaikkapa Roxinin oppikirjaan tutustuminen sujui nimittäin edelleen varsin vaivattomasti, ja vierauden kokemusta antoi lähinnä teorioiden ja etenkin käsitteellistyksien tavaton hienojakoisuus. Suomalaisesta lukijasta siis vähempikin riitti, kuten oli riittänyt tähänkin asti. Oli myös eräänlainen etu, että juuri klassisen rikosoikeuden opit meillä aikanaan vakiintuivat, sillä niillä oli tiettyä oikeusvaltiollisesti vakauttavaa merkitystä. Esimerkiksi kun terrorismirikosten sääntelyyn tuotiin 2000-luvun alussa kotimaisesta osallisuusopista poikkeavia ratkaisuja, tämä piirre oli helppoa tunnistaa. Toisin olisi ollut, jos olisi perustettu osallisuus yksilölliseen kausaalisen myötävaikutuksen ajatukseen, sillä jonkinasteista kontrollia terroristiseen rikokseen toki on jokaisella, joka jollakin tavalla asiaan liittyy.

Kotimaista rikosoikeusteoriaa ja rikoslainoppia luonnehtiikin käytännönläheisyyden ohella jatkuvuus. Yleisten oppien tulkinnat ovat kypsyneet ajan kanssa, ja vuoden 1889 rikoslaki samoin kuin tuon ajan oppineiden opetukset antoivat tähän perustan. Suomen rikosoikeuden itsenäistyminen omanlaisekseen alkoi jo tuolloin. Kun rikosoikeuden yleisten oppien tutkimus 1900-luvulla uudelleen vilkastui, itsenäistyminen edelleen vahvistui.

Suomen rikosoikeustieteellä on kiinnostavasti ollut merkittäviä vahvuuksia eri aikoina. Jo 1800-luvun oppineet olivat oikeusfilosofisesti oppineita ja kykenivät hahmottamaan kokonaisuuksia. Varsinaista irtiottoa

⁵⁴ Hans-Heinrich Jescheck, Brynolf Honkasalo – Saksan ystävä, s. 47–55 teoksessa Raimo Lahti (toim.), Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI, Rikosoikeuden juhluvuonna 1989. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1989, s. 48–49. Jescheck huomauttaa siitä, että Honkasalo julkaisi saksaksi ahkerasti katsauksia suomalaisen rikosoikeuden aiheista, joten Saksan tutkijapiireissä tiedettiin suomalaisista keskusteluista.

noista lähtökohdista ei koskaan tapahtunut, ja 1970-luvun uusklassismin voi nähdä osin myös oikeusvaltiollisuuden korostuksen paluuna. Arvojen tasolla oikeusvaltiollisten muodollisten arvojen, kuten laillisuusperiaatteen ja ennakoitavuuden, asema on säilynyt kautta linjan kohtalaisena. 1900-luvun muodikas hoitoideologia ja tekijävaarallisuuden korostaminen ei mennyt Suomessa erityisen pitkälle. Sen vuoksi vaaditut korjausliikkeetkin myöhemmin ovat olleet varovaisempia ja vähemmän tarpeellisia.

Tällainen kuva kotimaisen rikosoikeustieteen tietynlaisesta vakaudesta vahvistuu, kun katsoo kansainvälisiä vertailukohtia etenkin yhtään kauempaa. Otan esimerkin hyvin toisenlaisesta tilanteesta, jossa jatkuvuutta ei niinkään voi nähdä ja jossa rikosoikeuden laajempi oikeudellinen ja poliittinen konteksti ovat hyvin toisenlaiset. Nimittäin Kiinan rikosoikeustieteessä on viime vuosina omaksuttu vaikutteita saksalaisesta rikoslainopista, mutta kansallisen historian erilaisuudesta johtuen edes merkittävät oppineet eivät voi täysin ymmärtää, mitä tällaisessa reseptiossa oikeastaan tapahtuu.⁵⁵

Kiinassa oli aikaisemmin otettu vaikutteita sosialistisista neuvostoliittolaisista opeista, joissa rikoskäsite koostettiin neljästä osatekijästä. 2000-luvulle tultaessa keskustelu vilkastui ja esitettiin kilpailevia malleja siitä, miten tuota rikoskäsitettä tulisi modernisoida. Jotkut lukivat saksalaista kirjallisuutta ja kaivoivat esille Belingin kolmivaiheisen rikoskäsitteen 1900-luvun alusta, toiset taas hakivat vaikutteita Japanista. Kiinassa tilanne on edelleen hyvin epäselvä, sillä myös sosialistisella mallilla on edelleen kannatusta ja oikeuskäytäntö seuraa sitä. Kilpailevia versioita on useita, eikä niitä kehitettäessä ole riittävästi otettu huomioon Kiinan rikoslain määritelmiä. Saksalaisen teoriakeskustelun syvälinen tuntemus puuttuu.⁵⁶

Selvästikin Kiinassa olisi tarpeen luoda perusteet oman kehityksen tueksi, mutta historian vaikeudesta johtuen se ei ole pian toteutumassa. Vaikuttaa myös siltä, että rikoskäsitteiden ankkuroituminen oikeusjärjestelmän perustaviin arvoihin ja periaatteisiin olisi vajavaista ja pahasti

⁵⁵ Ks. Kimmo Nuotio, The transformation of criminal law and criminal law theory in Finland and China. Historical, cultural and political perspectives from the Finnish side. *Peking University Law Journal* 5(1), 2017, s. 2–23.

⁵⁶ Genlin Liang, Transformation of criminal law science in China: description and Discussion, s. 191–209 teoksessa Shin Matsuzawa – Kimmo Nuotio (eds), *Methodology of Criminal Law Theory: Art, Politics or Science?* Hart Publishing, Nomos 2021. Ks. myös Genlin Liang, The vicissitudes of Chinese criminal law and theory. A study in history, culture and politics. *Peking University Law Journal* 5(1), 2017, s. 25–49.

kesken. Suomalaisesta näkökulmasta voisi arvioida, ettei rikoskäsitteen tekninen työstäminen voi edes ratkaista sellaisia ongelmia, jotka johtuvat oikeusjärjestelmän yleisistä puutteista oikeusturvan takaamisessa. Kiinassa esimerkiksi rikosprosessioikeus takaa paljon heikommin vastaajaksi joutuvan kansalaisen oikeusturvaa kuin mihin Euroopassa on totuttu.⁵⁷

Saksalaisen rikoslainopin vaikutusalueita ovat olleet myös esimerkiksi Italia ja Espanja sekä Latinalainen Amerikka. Brasilialaissyntyinen Luís Greco, joka on ollut päivittämässä Roxinin edellä mainittua oppikirjaa, on tarkastellut vaikeutta ymmärtää saksalaista rikosoikeusteoriaa oman kokemuksensa valossa. Hän erottaa ulkoisen ja sisäisen näkökulman. Vasta vuosien työn myötä hän saattoi sanoa saaneensa Claus Roxinin ohjauksessa saksalaiseen rikosoikeustieteeseen sisäisen näkökulman. Tämä tarkoitti hänelle myös sitä, että hän oivalsi, etteivät ne tunnetut koulukuntien väliset kiistat, joista oli tapana kertoa ja joiden kuvaus liittyi tarinaan rikosoikeustieteen edistyksestä, sittenkään olleet niin olennaisia. Roxinin opetus oli, että rikosoikeustiede oli aina keskustelua aikansa oikeuskäytännön kanssa. Rikosoikeustiede ei voinut erkaantua elämästä ja nousta käsitteelliseksi yleistyksien peliksi, vaan sen tuli pysyä yhteydessä yhteiskuntaan ja sen oikeudellisiin ongelmiin.⁵⁸

6 RIKOSOIKEUSTEOREETTISEN (ITSE)REFLEKTION TARPEESTA

Jo tällainen suppeakin vertaileva tarkastelu vahvistaa käsitystä, että kotimaisen rikosoikeusteoreettisen keskustelun lähtökohdat ovat olleet varsin suotuisat. Rikosoikeuden arvolähtökohdissa on huomattavaa jatkuvuutta, ja tieteellistä keskustelua voidaan käydä rakentavasti, vaikka painotuseroja olisikin. Tieteeseen kuuluu aina kritiikki, kriittinen reflektio, ja sitä myös nousee erilaisista suunnista. Se tutkijasukupolvi, johon Nuutila kuului, on ollut teoreettisesti riittävän vahvaa voidakseen omaksua tasapainoisesti erilaisia vaikutteita ja työstää keskustelua eteenpäin vievää rikoslainopin teoriaa.

⁵⁷ Ks. Liling Yue, *Principles of Chinese Criminal Procedure*. Hart Publishing 2021.

⁵⁸ Luís Greco, *The method of (German) criminal law dogmatics*, s. 129–140 teoksessa Shin Matsuzawa – Kimmo Nuotio (eds), *Methodology of Criminal Law Theory: Art, Politics or Science?* Hart Publishing, Nomos 2021.

Kotimaisessa rikosoikeudessa olisi kuitenkin aihetta ja mahdollisuuksia reflektoida tapahtunutta kotimaisen rikosoikeustieteen muotoutumis- ja kehitysprosessia nykyistä syvällisemmin, sillä juuri tätä on tehty varsin vähän. 1990-luvulta alkanut rikosoikeusteorian tuleminen uudelleen joihtui ilmiselvästi havainnosta, että tarvittiin nopeasti uudenlaista ajattelua, ja sitä myös saatiin. Vireille tullut lainsäädäntöprosessi korosti tarvetta voida tukea säännösmuotoiluja myös riittävällä teoreettisella ymmärryksellä. Rikosoikeuden uudistamisessa oli hetkellisesti pääpaino lainsäädäntötyössä. Nyt on taas palattu siihen, että oikeuskäytännön merkitys on korostunut.

Teoreettisessa reflektiossa aineksia voidaan löytää myös yllättävistä suunnista. Kuten edellä mainittiin, Nils Jareborgin kiinnostus analyytiseen filosofiaan ja etäisyyden otto saksalaiseen perinteeseen ovat merkinneet sitä, että ruotsalaisessa rikosoikeustieteessä itsenäisyyttä on saatu osin myös nimenomaisesti tematisoimatta sitä, miten ruotsalainen teoria suhtautuisi nykyajan saksalaiseen teoriaan. Toki näitä yhteyksiä on yksittäisissä tutkimuksissa luodattu.

Anders Sjögrenin väitöskirjassa esitetään, että myös analyytisessä filosofiassa olisi edistytty siitä, mitä Jareborg ja hänen oppilaansa ovat esittäneet. Sjögrenin mukaan Jareborgin teonfilosofinen tarkastelu yhdistettynä hyvin tuomarikeskeiseen oikeusteoriaan johtaa siihen, ettei rikosoikeudenkin taustalla olevien normien normiteoreettista perusrakennetta ole analysoitu riittävästi, mikä on johtanut liian yksipuoliseen näkemykseen näistä normeista kieltonormeina. Laajassa tutkimuksessaan Sjögren pyrkii osoittamaan, että juuri normiteoreettinen analyysi on tarpeen, jotta ymmärretään sen tyyppisiä rikosoikeudellisia instituutioita kuin laiminlyöntirikosvastuu tai vastuu huolimattomuudella aiheutetusta seurauksesta.⁵⁹ Tätä näkökohtaa on syytä Suomessakin arvioida, joskaan se tuskin merkitsee varsinaista viisasten kiven löytämistä.

Michael Pawlik on muistutellut siitä, ettei yleisen teorian esittäminen rikoksen käsitteestä ole mikään yksinkertainen asia. Hän pyrkii osoittamaan sen, että saksalaisten koulukuntien keskinäiset kamppailut ovat sittenkin perustuneet varsin marginaalisiin näkökohtiin eikä teoriakamppailua välttämättä ole tuomioistuinten suunnalla koettu kovinkaan hyödylliseksi ja hedelmälliseksi. Pawlik suhtautuu kyynisesti myös sen tapaisiin poliittisen filosofian projekteihin, joissa rankaisemisen käytännöt asetetaan

⁵⁹ Anders Sjögren, *Straffrättsliga förhållningsregler. En rättsvetenskaplig studie av förbuds-, påbuds- och permissivregler som riktar sig till enskilda*. Lunds universitet 2022.

riippuvaisiksi valtiovallan poliittisen legitimitietin ehtojen täyttymisestä. Pawlik viittaa tässä Klaus Güntherin kehitelmiin habermasilaisen demokraattisen oikeusvaltion teorian pohjalta. Pawlikin mukaan on kuitenkin virhe ajatella, että rangaistuksen oikeutus olisi tullut mahdolliseksi vasta demokraattisen oikeusvaltion toteutumisen myötä.⁶⁰

Menemättä Pawlikin tarjoamaan ratkaisuehdotukseen tässä syvemmälle voi kuitenkin todeta, että rikosoikeuden yleisten oppien kokonaisuus on tutkimuskohteena välttämätön – yksinkertaisesti joudumme rankaisemisen käytäntöä kannattelevan oppirakennelman esittämään, vaikka tiedämme, ettei sitä voi täysin palauttaa sen paremmin filosofiaan kuin politiikan teoriaankaan.

Rikosoikeuden yleisten oppien teoria elää niistä kiistoista, joissa yleisten oppien sovelluksia tarkastellaan ja jotka tähtäävät näiden oppien kehittämiseen ja parantamiseen. Itse kirjoitin vuonna 2005 kriittisen artikkelin poliisin oikeudesta hätävarjeluun, sillä oikeuskäytäntö ja omaksuttu doktriini tuntuivat jättävän merkittävän oikeusturva-aukon toimien kohteeksi joutuvan kansalaisen näkökulmasta.⁶¹ Aihe johti myöhemmin niin laajaan jatkotutkimukseen⁶² kuin laintasaisen sääntelynkin tarkentamiseen.

Näkisin, että lainopillinen tutkimus voi ottaa isoimmat harppauksensa juuri löytämällä ja tunnistamalla mahdollisia lainsoveltamisen ongelmakohtia. Rikosoikeuden yleisten oppien tutkimus on siten parhaimmillaan traditiotietoista ja kehittävää, ja se ymmärtää oman tehtävänsä tarpeelliseksi, mutta silti vaatimattomaksi. Rikosoikeuden yleisten oppien tutkimuksen piirissä mikään ei tule lopullisesti valmiiksi, eikä tuo teoria voi yksin kannatella rankaisemisen käytäntöjä. Käytännön kiinnostavat oikeusongelmat pakottavat aina ajattelemaan myös käsitteenmuodostuksen ja systematiikan perusteita uudelleen. Pienet havainnot voivat olla aivan yhtä arvokkaita kuin suuremmat. Tutkimus on yhtä hyvin systematisointia kuin koettelu. Kehittyntykään lainopillinen teoria ei ole universaaliala siinä mielessä, että se olisi suoraan siirrettävissä oikeusjärjestelmästä toiseen. Jokaisen on löydettävä oma tiensä.

⁶⁰ Michael Pawlik, *The Role of Philosophy within the General Theory of Crime*, s. 211–233 teoksessa Shin Matsuzawa – Kimmo Nuotio (eds), *Methodology of Criminal Law Theory: Art, Politics or Science?* Hart Publishing, Nomos 2021.

⁶¹ Kimmo Nuotio, *Merkitseekö poliisin oikeus hätävarjeluun oikeusturva-aukkoa?*, s. 215–244 teoksessa Ari-Matti Nuutila – Elina Pirjatanniemi (toim.), *Rikos, rangaistus ja prosessi*. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005. Turun yliopisto 2005.

⁶² Markus Terenius, *Poliisin voimankäyttö. Rikosoikeudellinen tutkimus sallitun voimankäytön rajoista*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2013.

Heli Korkka-Knuts on esittänyt, että liikeyrityksiä tulisi sittenkin voida tarkastella oikeudellisina ja moraalisisina toimijoina, koska sellainen näkemys sopisi paremmin yhteen sen kanssa, että rikosoikeuden keinoin pyritään vaikuttamaan vastuullisuuden lisääntymiseen eikä ainoastaan ohjaamaan repression keinoin näitä yrityksiä. Näin ollen myös sääntelyteoreettiset ja rangaistusteoreettiset pohdinnat voivat johtaa oikeudellisten instituutioiden, tässä tapauksessa oikeushenkilön rangaistusvastuun, uudelleenarviointiin.⁶³ Keskustelunavauksia syntyy, mikä kertoo vilkkaasta tieteellisestä tutkimusympäristöstä, jossa myös tieteidenväliset vaikutteet ovat täysin normaaleja.

Ari-Matti Nuutilan työ on ollut eri tavoin merkityksellistä kotimaisen rikosoikeusteorian uusiutumisen kannalta. Hänen vaikutuksestaan kotimainen rikosoikeustiede on saanut takaisin kadonneen itseluottamuksensa. Rikosoikeusteorian vahvistuminen on myötävaikuttanut niin siihen, että rikosoikeuden valtiosääntöistymisen perusteet ovat asettuneet kohdalleen, kuin siihenkin, että rikosoikeuden eurooppalaistumisen vaikutukset on opittu nivomaan kansalliseen rikosoikeuteen. Rikoslainopillisen teoretisoinnin asteen nostaminen on helpottanut myös käytännöllisemmän lainopin harjoittamista. Niin rikosoikeus itsessään kuin sitä koskeva tiede ovat läpikäyneet dynaamisen vaiheen. Yhteiskunnallinen ja oikeudellinen muutos ei kuitenkaan ole pysähtynyt, vaikka joissakin suhteissa juuri tätä kirjoitettaessa eletään hetkellisesti hitaamman muutoksen aikaa. Tuollaisella hetkellä on sopiva kääntää katse taaksepäin ja tarkastella sitä, mitä oikeastaan on koettu ja mitä on tapahtunut.

⁶³ Heli Korkka-Knuts, Behaviourally informed approach to corporate criminal law: Ethicality as efficiency. *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 10(1) 2022, s. 27–56.